

Bebyggelselämningar i Östhammar vid schaktning för nya elledning

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

L1944:9701, stadslager
Östhammar 7:14 m.fl.
Östhammars stad
Östhammars kommun
Uppsala län
Uppland

OSKAR SPJUTH

Bebyggelse lämningar i Östhammar vid schaktning för nya elledningar

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

L1944:9701, stadslager
Östhammar 7:14 m.fl.
Östhammars stad
Östhammars kommun
Uppsala län
Uppland

Oskar Spjuth

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Pilgatan 8D, 721 30 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2024

Omslag: Södra delen av Drottninggatan. Östhammars kyrka i bakgrunden.

Samtliga foton av Oskar Spjuth om inget annat anges.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

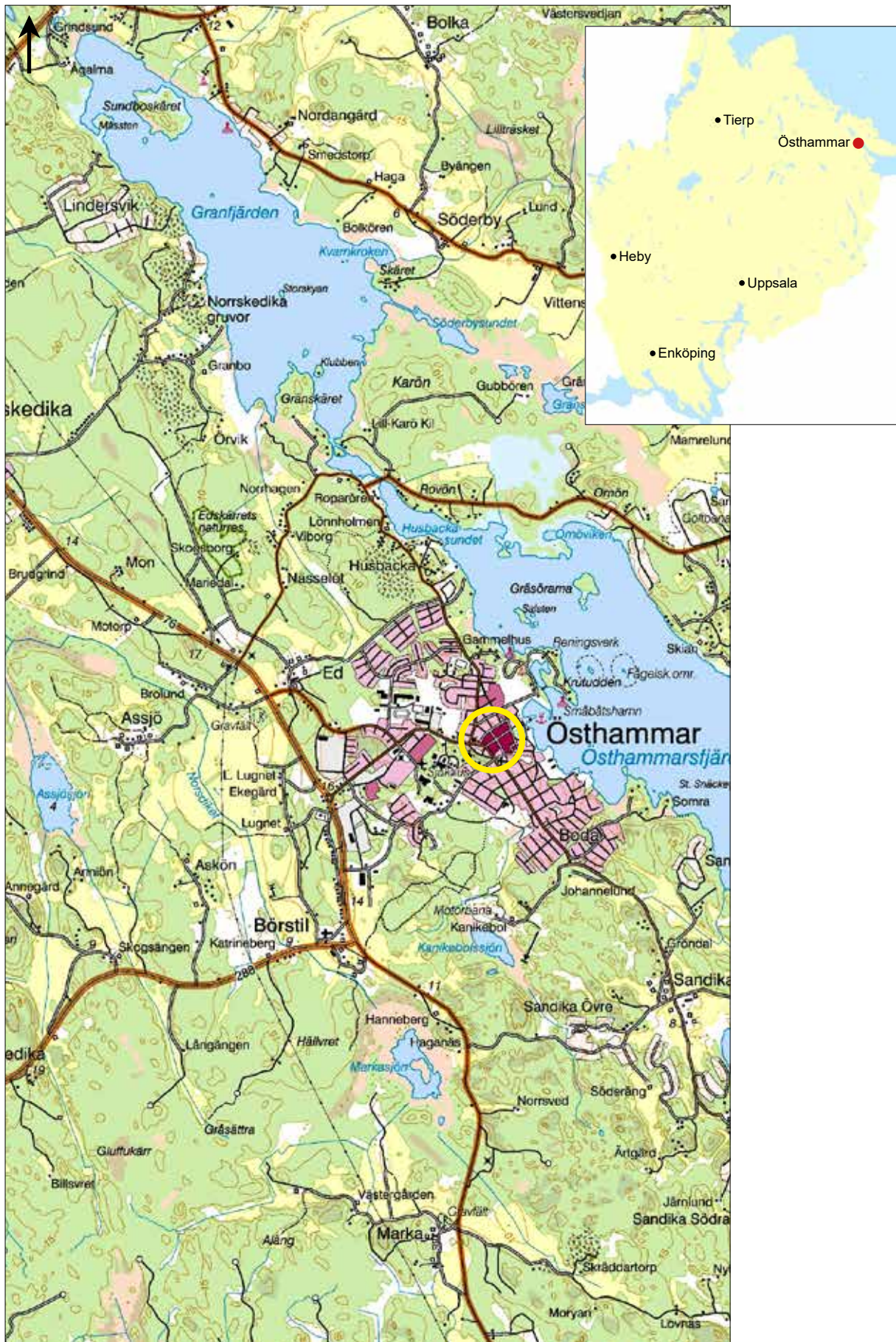
Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 1352269 och 1352270.

ISBN 978-91-8041-229-2

Tryck: JustNu, Västerås 2024

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Syfte	6
Topografi och fornlämningsmiljö.	7
Undersökningsområdet	7
Historisk bakgrund.	8
Tidigare undersökningar.	9
Metod och genomförande	11
Metod	11
<i>Dokumentation</i>	11
<i>Fyndinsamling</i>	11
Genomförande	11
<i>Analys</i>	11
Undersökningsresultat	12
Schakt 1	13
<i>Kulturlager</i>	20
<i>Stenrader/ sylstensrader</i>	20
<i>Stenpackning</i>	20
<i>Husgrunder</i>	24
<i>Ursprunglig topografi</i>	26
Schakt 2	26
Fynd.	27
<i>Keramik</i>	27
<i>Bränd lera</i>	27
<i>Järn</i>	28
Analyser.	29
<i>Arkeobotanisk analys</i>	29
Tolkning.	29
Utvärdering	30
Referenser	31
Kart- och arkivmaterial	31
Litteratur.	31
Tekniska och administrativa uppgifter	32
Bilagor	33
Bilaga 1. Schakttabell	33
Bilaga 2. Kontexttabell	33
Bilaga 3. Fyndtabell.	33
Bilaga 4. Arkeobotanisk analys.	35
Bilaga 5. Byggnadslämningar	41

Figur 1. Undersökningsområdet markerat med en gul ring. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Under 2021 genomförde Stiftelsen Kulturmiljövård en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i Östhammar. Anledningen till undersökningen var att Vattenfall Eldistribution grävde för elledningar inom Östhammars stadslager, fornlämning L1944:9701.

Två schakt övervakades vid undersökningen. I schakt 1, som gick från Kyrkogatan i söder till Rådhusgatan och Prästgatan i norr, påträffades lämningarna efter fyra byggnader (hus 1–4) samt kulturlager. Byggnadernas datering hade en spännvidd från 1700-tal till 1900-tal.

Den potentiellt äldsta byggnaden var hus 1 som låg i södra delen av schakt 1. Denna utgjordes av två stenrader som tolkats som syllstensraderna till ett hus. I närheten av byggnaden fanns kulturlager, som möjligen kan ha hört till samma tomtmark, där fynd av 1700-tals keramik och en kritpipa påträffades.

Hus 2 och 3 har bedömts som delar av två moderna byggnader som varit i bruk efter 1850 e.Kr. Dessa utgjordes av husgrunder och var belägna i östra delen av Rådhusstorget.

Hus 4 identifierades som en stenlagd yta med ett ovanliggande brandlager. Dessa har kopplats samman med en byggnad som syns på en brandförsäkringskarta från 1822. I byggnaden påträffades en skära, vilket visar att byggnaden tillhört stadens jordbruksekonomi.

I schakt 2 påträffades inget av antikvariskt värde.

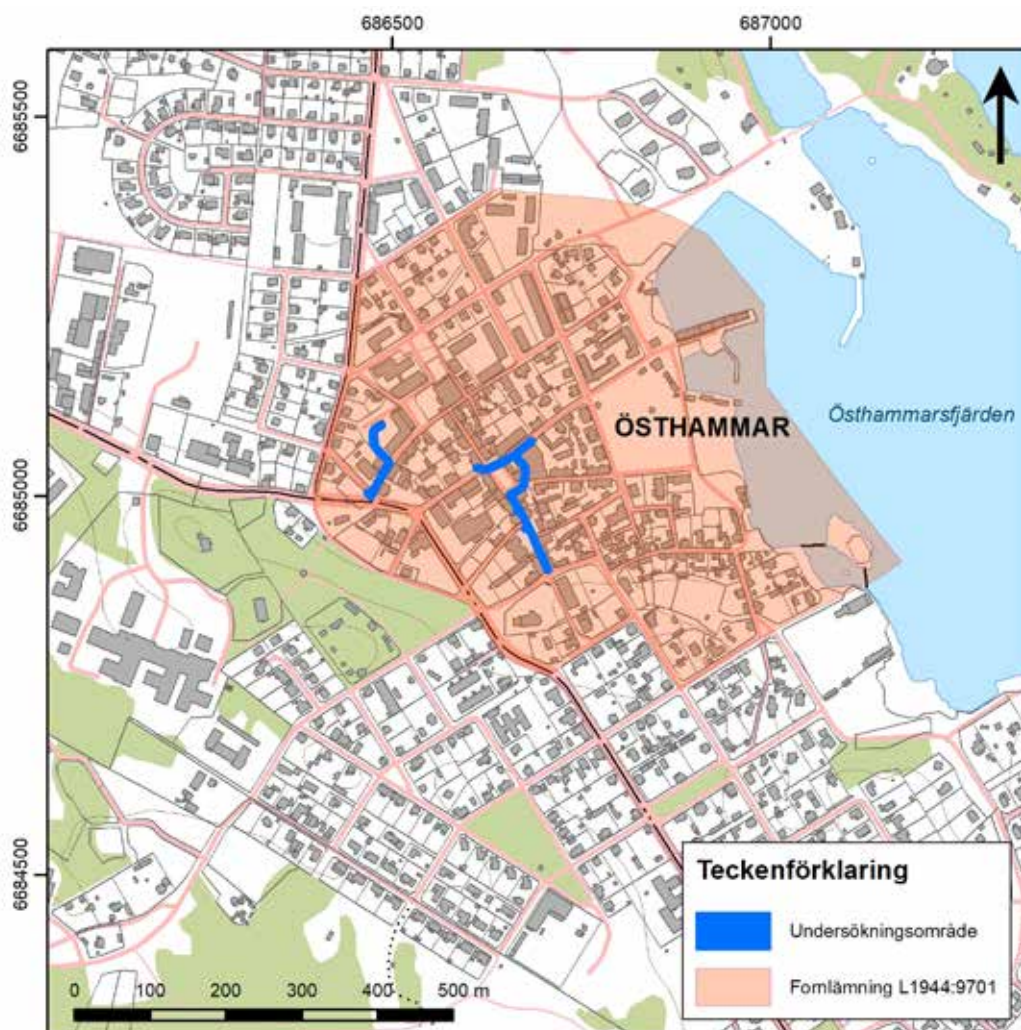
Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård har under maj – november 2021 genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom Östhammar (Figur 1 och 2). Anledningen till undersökningen var att Vattenfall Eldistribution AB har schaktat för ledningsschakt inom området för Östhammars stadslager, fornlämning L1944:9701. Den berörda fornlämningen bedömdes inte vara av sådan betydelse att den utgjorde ett hinder för arbetsföretaget, under förutsättning att berörda delar av fornlämningen undersöktes och dokumenterades.

Den arkeologiska undersökningen har genomförts efter beslut av Länsstyrelsen i Uppsala län. Vattenfall Eldistribution AB var kostnadsansvariga för undersökningen. Oskar Spjuth, Michael Schneider och Caroline Strandberg har i olika omgångar genomfört schaktningsövervakningen. Oskar Spjuth har sammanställt denna rapport.

Syfte

Syftet med den arkeologiska undersökningen var att med ett vetenskapligt sätt dokumentera berörda delar av fornlämningen.

Figur 2. Undersökningsområdet i relation till Östhammars stadslager, fornlämning L1944:9701. Utdrag ur fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Topografi och fornlämningsmiljö

Undersökningsområdet

Undersökningsområdet utgjordes av småstadsbebyggelse invid Östhammarfjärden som mynnar ut i Östersjön. Bebyggelsen utgörs i huvudsak av trä- och stenhus i ett eller två plan uppförda under 1900-talet. Gatorna mellan husen i centrum är asfalterade men formar ett något ålderdomligt gatunät utan helt parallella gator. Centrum befinner sig på mellan 1 och 6 meter över havet i RH2000. Detta innebär att undersökningsområdet för 1000 år sedan till stora delar låg under vattenytan.

Figur 3. Pågående schaktning i Drottninggatan sett från söder.

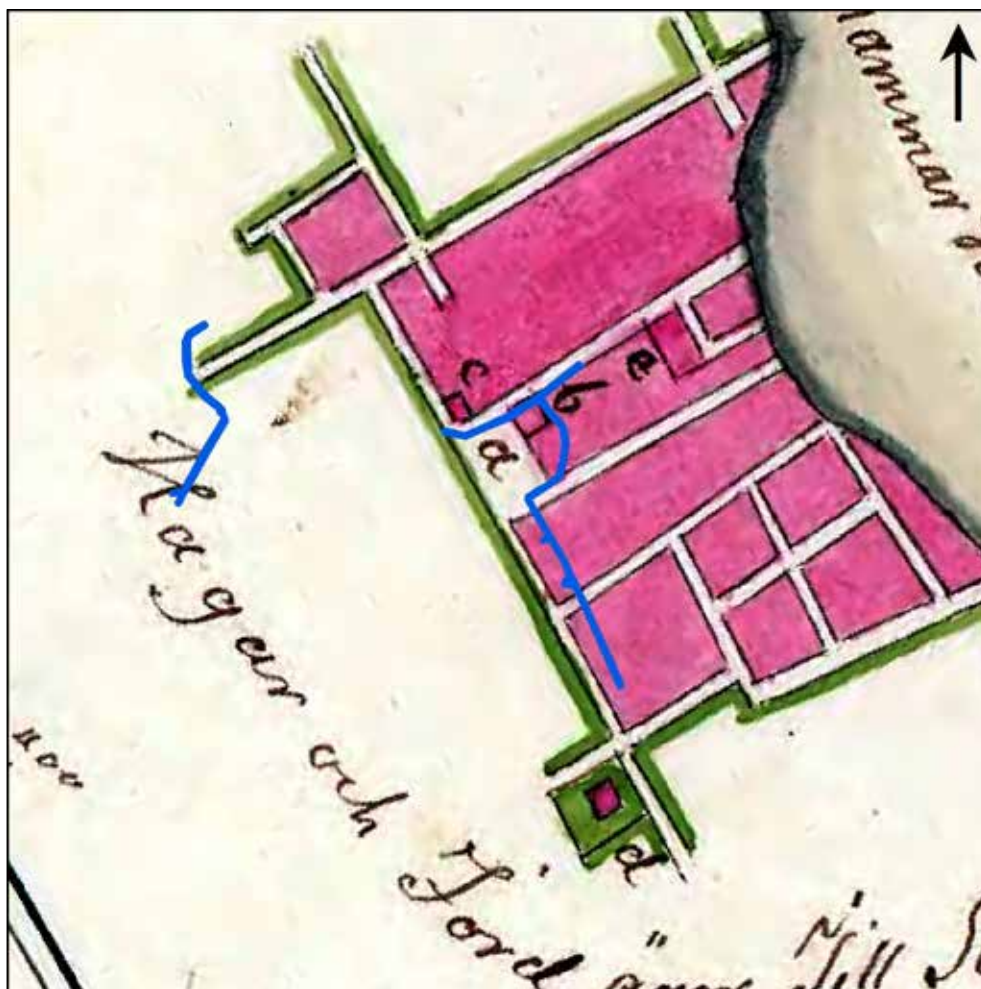

Figur 4. Östra delen av Rådhusorget sett från norr.

Historisk bakgrund

Östhammar omnämns första gången 1368 då kung Albrekt förnyar stadens privilegier. Platsen för det medeltida Östhammar var beläget i västra delen av dagens Östhammar cirka 1 km från kusten. I slutet på 1400-talet bidrog landhöjningen till att hamnen grumlades igen. Staden flyttades då till en ny plats längre åt nordost, vilket blev Öregrund. Alla Östhammars privilegier överfördes till Öregrund 1491. Efter att Öregrund bränts ned av danska styrkor flyttade delar av befolkningen tillbaka till Östhammar, där en ny stad återupprättades på Gullskäret (fornlämning 1944:9701). Under första halvan av 1500-talet fick båda städerna nya privilegiebrev och fortlever sedan parallellt trots försök att sammanföra städerna. Båda städerna brändes under rysshärjningarna 1719 (Söderberg 1985).

Äldsta kartan över Östhammar stad är från mitten på 1700-talet men saknar närmare datering. Den finns återgiven som kopia 1801 (figur 5). Kartan visar till viss del liknande kvartersuppdelning och gatunät som idag, men har en hög grad av abstraktion med vinkelräta gator och kvadratiska kvarter, vilket inte skall tolkas som att detta är en perfekt återgivning. En stadskarta från 1822 återger en mycket mer detaljerad plan över staden, där gatunätet med några undantag är identiskt med dagens, och stadens byggnader är markerade. Rådhusgatan som idag delar kvarteren Kopparslagaren och Färgaren fanns dock inte vid kartans tillkomst (figur 6).

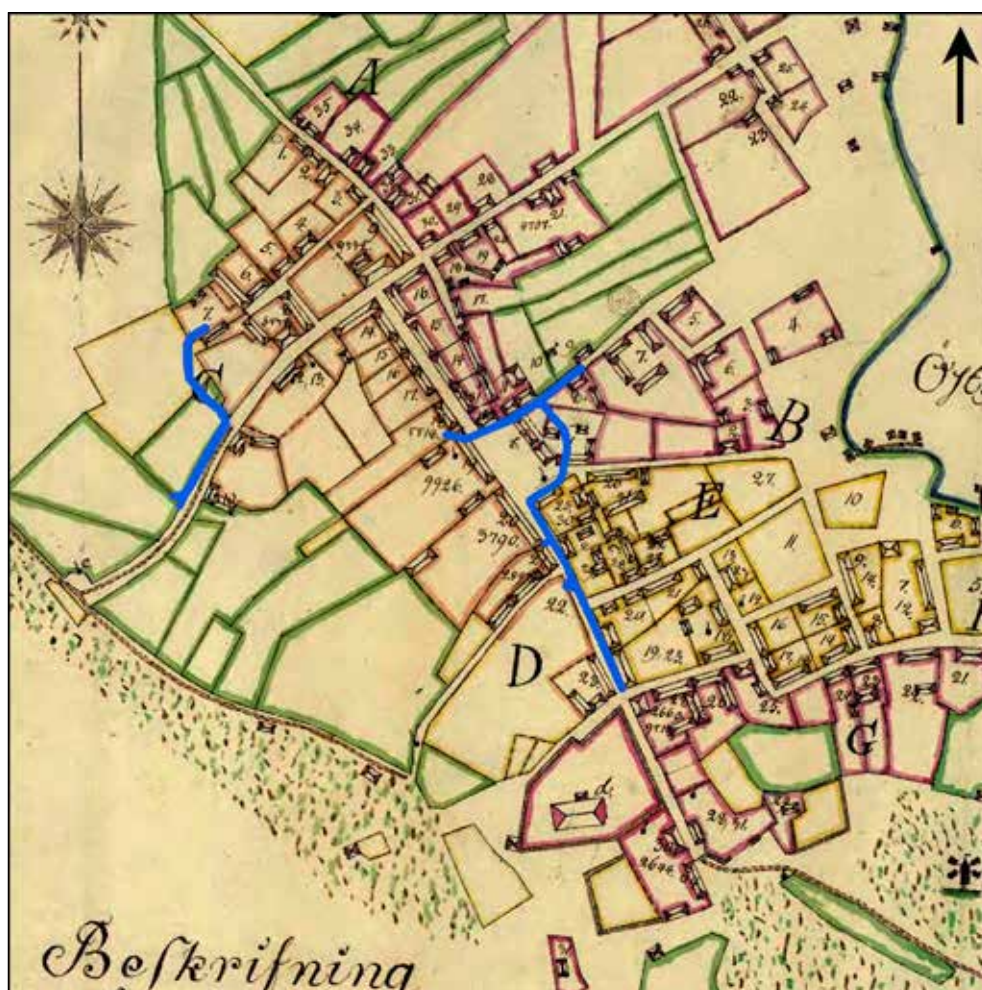
Figur 5. Äldsta kartan över Östhammar visar staden under mitten på 1700-talet, återgivet i kopia från 1801 (LSA Wi-64). Övervakade schakt (1–2) markerat med blått. Notera att det rätvinkliga gatunätet är en förenkling.

Tidigare undersökningar

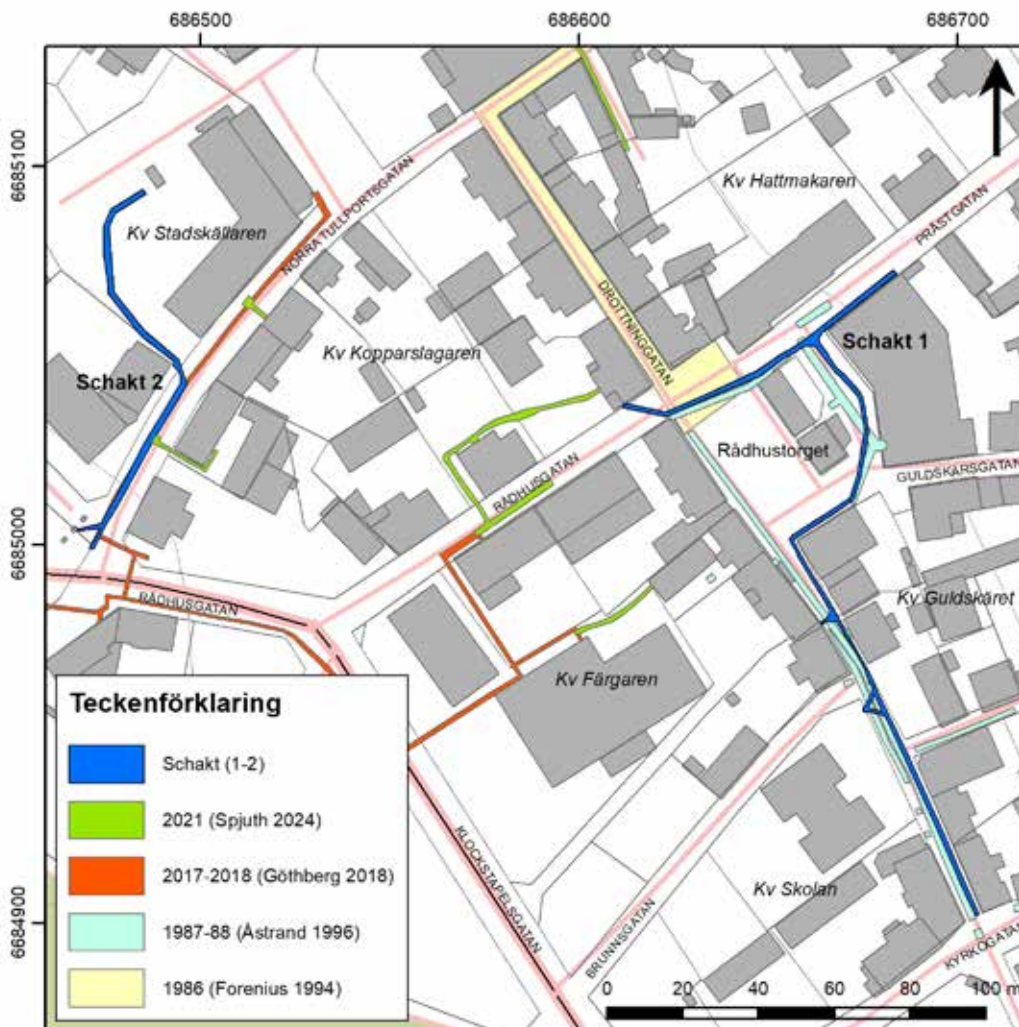
Flera mindre arkeologiska undersökningar har genomförts inom Östhammars stadslager (L1944:9701). Undersökningarna visar att ursprungstopografin varierat stort mot dagens, där berggrunden ibland tittar upp på 0,5 meters djup, och på andra ställen finns tjocka utfyllnadslager. Av de arkeologiska lämningar som påträffats har de till största delen utgjorts av äldre markytor eller odlingslager med datering till 1700-tal eller senare. Nedan följer en sammanställning över några av de undersökningar som genomförts som har relevans för rapporten.

År 1986 genomfördes en schaktningsövervakning i norra delen av Rådhusorget och Drottninggatan. Undersökningen visade att stora delar av den berörda sträckan var stört av tidigare markarbeten. Stenläggningar från en äldre gata påträffades sporadiskt i Drottninggatan. En tolkning av resultatet indikerar att Drottninggatan ursprungligen varit smalare och att den tillkommit efter rysshärjningarna 1719. Området för dagens Rådhusorg har ursprungligen haft en lägre markyta där en tidigare vik delat norra och södra delen av dagens Östhammar, som ligger på två höjdryggar (Forenius 1994).

Under 1987 till 1988 genomförde Riksantikvarieämbetet en schaktningsövervakning i centrala Östhammar. Både ledningar för VA, el och tele övervakades. Totalt övervakades en sträcka på 350 meter där delar av schaktväggarna dokumenterades med sek-

Figur 6. Brandförsäkringskarta från 1822 (LSA A130-1:2). Övervakade schakt (1–2) markerat med blått.

Figur 7. Urval av tidigare undersökningar mot bakgrund av fastighetskartan. Skala 1:2 000.

tionsritningar. Flera av schakten övervakades i liknande sträckor som aktuell undersökning. Kulturlagerdjupet i Drottninggatan hade ett varierade djup ned till mellan cirka 0,5 och 1 meter under befintlig markyta. Sporadiskt förekom äldre gatubeläggningar längs med hela sträckan från Kyrkogatan och genom Rådhusstorget. Relativt få byggnader påträffades då schakten i huvudsak grävdes i gator som haft likande sträckning sedan minst mitten på 1700-talet (Åstrand 1996).

Under 2017 och 2018 genomförde Upplandsmuseet en arkeologisk undersökning i samband med att Nevel AB byggde ut fjärrvärmenätet. I Norra Tullportsgatan fanns på en punkt ett omrört kulturlager och på en annan ett lager med sand och mylla direkt på naturlig undergrund. I kvarteret Färgaren och Rådhusgatan fanns ytterligare mylliga lager med ringa kulturindikerande inslag i schakten. Dessa lager har kopplats till tomtmark utanför bebyggelsen (Göthberg 2018).

Stiftelsen Kulturmiljövård genomförde en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning under 2021 inom olika delar av Östhammar i samband med schaktningsarbeten för ny fjärrvärme. Undersökningen visade på tidigmodern bebyggelse i kvarteret Kopparlagaren och Hattmakaren som ej syntes i någon av de historiska kartorna (Spjuth 2024).

Metod och genomförande

Metod

Schaktningen har övervakats av arkeolog som antingen deltagit vid schaktningen eller efterbesiktigat schakten. Då anläggningar eller kulturlager har påträffats har de getts ett unikt kontext-ID. Kontexten har sedan beskrivits och undersökts för hand, varvid fynd tillvaratagits.

Dokumentation

Schaktens lägen har mätts in med GPS med nätverks-RTK (RTK-GPS). I några fall, i synnerhet intill befintlig bebyggelse har schaktens lägen istället mätts in manuellt på ritfilm och digitaliserats i efterhand. Kontroll mellan handritningar och inmätningar har gjorts i samband med digitalisering, för att bekräfta en mycket god överensstämmelse. För koordinaterna har Sweref 99 TM använts. Samtliga höjder är angivna i RH2000. Notera dock att eftersom GPS använts för inmätning av höjder kan en viss avvikelse förekomma. Även kulturlager, och anläggningar har mätts in digitalt eller manuellt. Där naturlig undergrund eller berggrunden påträffats i schakten har även dessa mätts in, samt en höjdpunkt tagits med RTK-GPS. Detta för att ge en bild av ursprungstopografin.

Fyndinsamling

Fyndinsamling har gjorts för hand, främst i samband med handgrävning eller rensning av lager, och också som lösfynd vid schaktningen för att ge en uppfattning om den allmänna fyndsammansättningen från äldre bebyggelse som kan ha förstörts i samband med tidigare anläggningsarbete. Endast fynd som bedömts som äldre än 1850 (fornfynd), och som tillvaratagits ur en arkeologisk kontext har sparats och redovisas i fyndtabellen (bilaga 3). Yngre fynd och lösfynd har gallrats i fält.

Genomförande

Schaktningen övervakades inledningsvis av arkeolog. Då det tidigt stod klart att schakten till stora delar anlades inom tidigare schakt efterbesiktigades istället stora delar av schakt 1. Då arkeolog inte närvarat vid schaktningen har nära kontakt hållits mellan arkeolog och gräventreprenör. Arkeolog har därför snabbt kunnat vara på plats då annat än moderna utfyllnadslager påträffats.

Schakt 1 övervakades med en total sträcka på 242 meter och var upp till 0,8 meter brett. Djupet varierade från 0,3 meter i södra delen av stora torget till 0,8 meter där det gick över Rådhusgatan i väster. Övriga sträckor var schaktet mellan 0,5 och 0,55 meter djupt. I en sträcka över Rådhusgatan väster om Rådhusorget genomfördes schaktningen under natten då schaktet drogs över gatan i tidigare ej schaktad mark. Schaktningen genomfördes under övervakning av arkeolog. Schakt 2 gick inom en tidigare utgrävd del av kvarteret Stadskällaren och genom Norra Tullportsgatan. Schaktet i Norra Tullportsgatan efterbesiktigades innan igenläggning. Schakt 2 var 118 meter långt, 0,8 meter brett och 0,8 meter djupt.

Analys

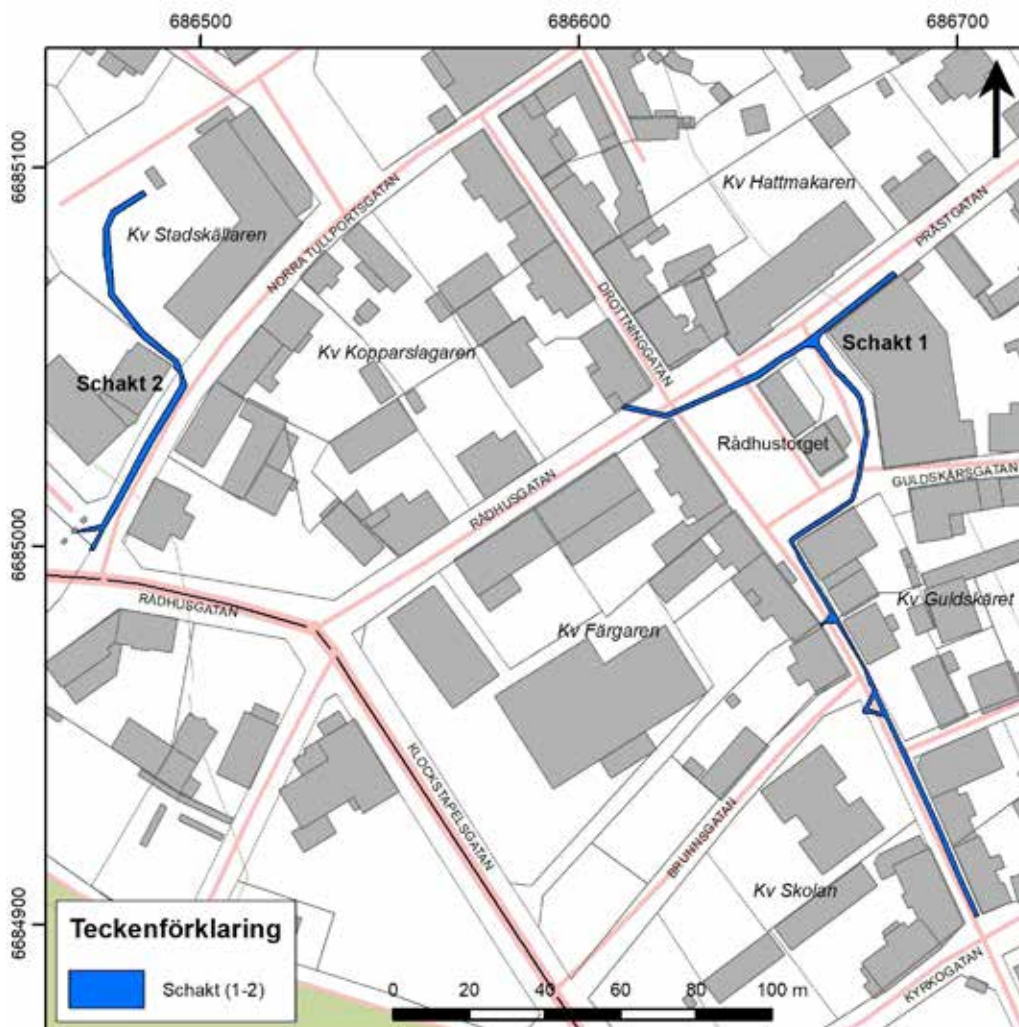
Två prover har genomgått arkeobotanisk analys. Det rör sig om P1 från ett odlingslager och P2 från ett brandlager i hus 4. Den arkeobotaniska analysen genomfördes för att klargöra lagrens funktion och utfördes av Mikael Larsson, Lunds universitet (bilaga 4).

Undersökningsresultat

Stora delar av schakten grävdes längst med äldre ledningsschakt och bevarade lämningar har endast undantagsvis påträffats. Naturlig undergrund i form av berggrund eller gul sand har uppnåtts på några punkter. Totalt identifierades 14 arkeologiska kontexter fördelat på åtta kulturlager, ett övrigt lager och fem konstruktioner. Konstruktionerna var fördelade på två stenrader, en stenpackning och två husgrunder. Dessa tolkas ha utgjort delar av fyra byggnader varav ett syllstenshus, ett hus av obestämd typ och två moderna husgrunder. Av kulturlagren har tre tolkats som odlingslager, två som fyllningar i stenkonstruktioner, en äldre markyta, ett brandlager och ett konstruktionslager. Det övriga lagret bedöms som omdeponerat i samband med moderna markarbeten. Samtliga arkeologiska kontexter framkom i schakt 1 (tabell 1).

Typ	Schakt 1	Schakt 2	Totalt
Kulturlager	8	–	8
Stenrad/syllstensrad	2	–	2
Stenpackning	1	–	1
Övriga lager	1	–	1
Husgrund	2	–	2
Summa	14	0	14

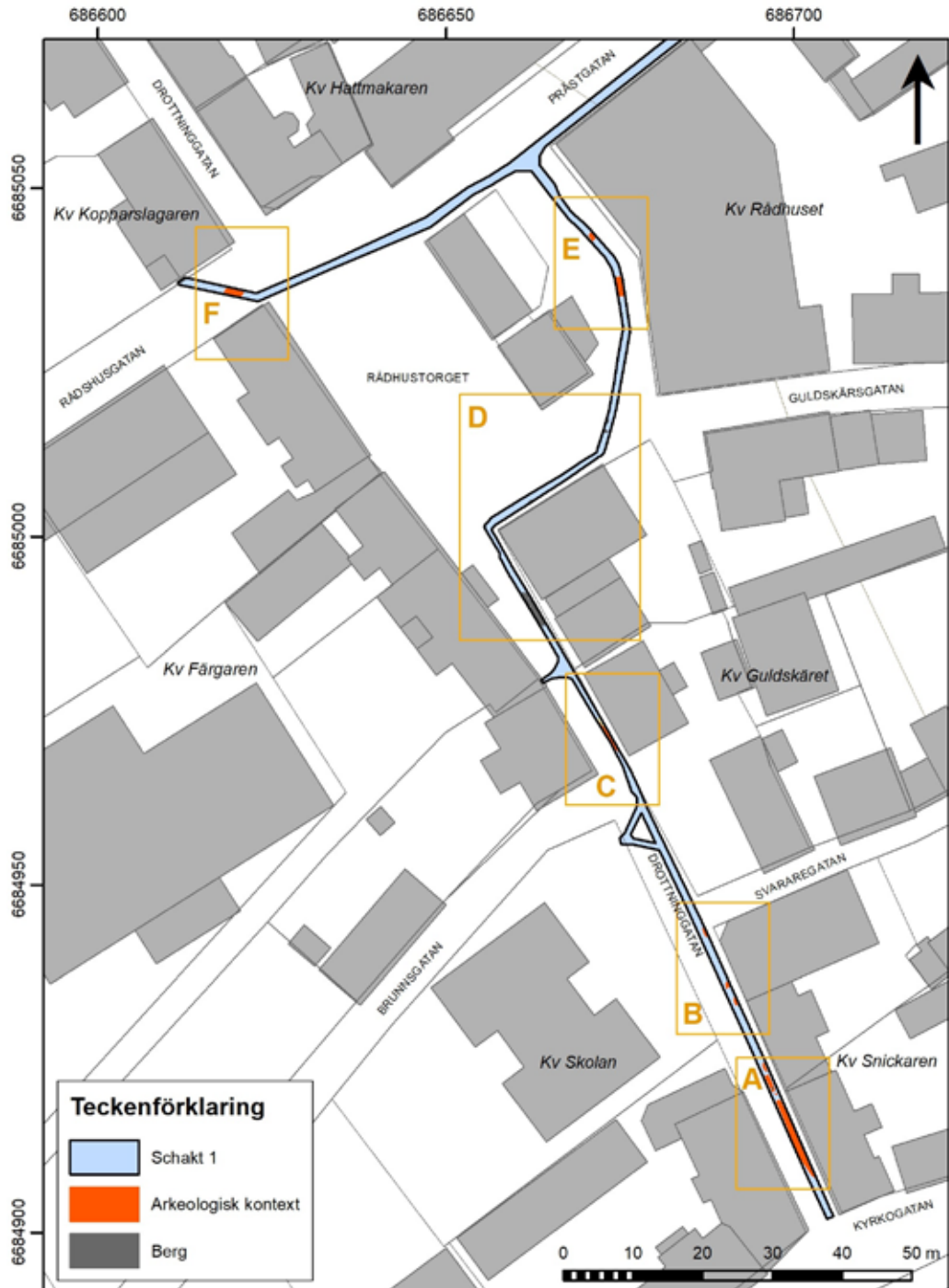
Tabell 1. Antal påträffade kontexter fördelat på typ och schakt.

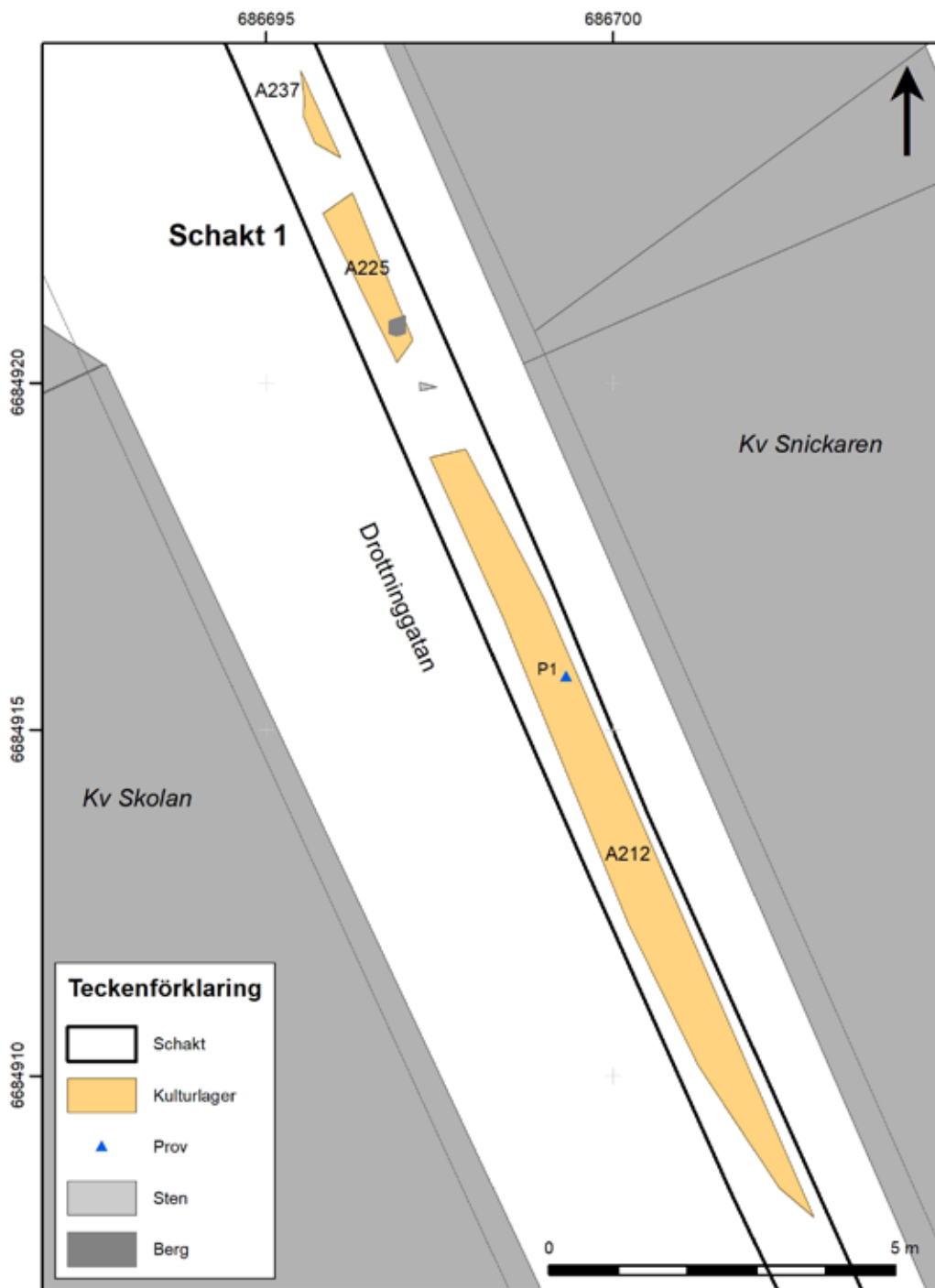
Figur 8. Schaktplan med de genomförda schakten markerade. Skala 1:2 000.

Schakt 1

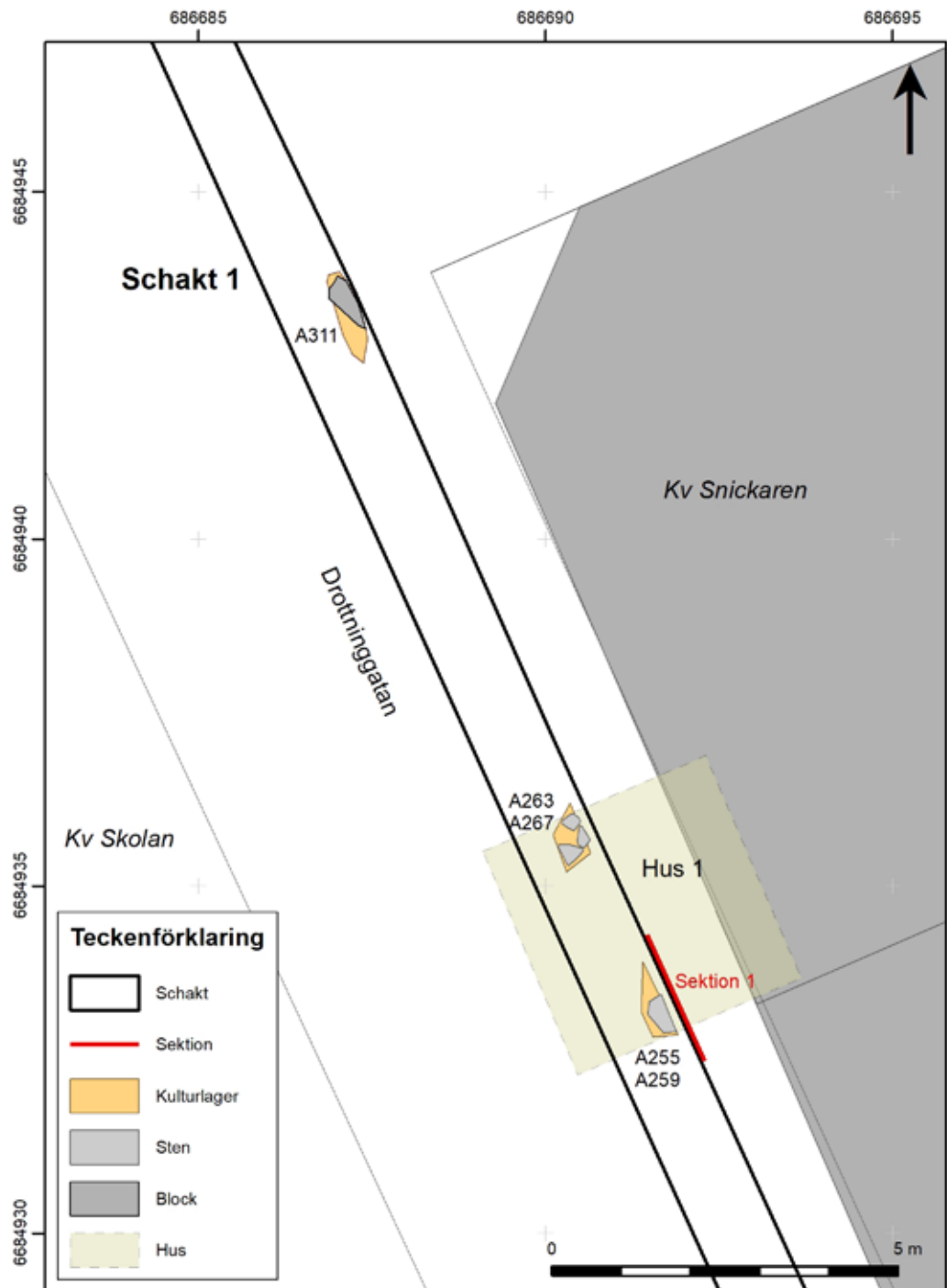
Lämningarna inom schakt 1 var fördelade inom ett relativt stort område längst med Drottninggatan från Kyrkogatan genom Rådhusstorget och upp till Rådhusgatan (figur 9). Karaktären på lämningarna har dock varierat inom området. Lämningarna längst i söder har utgjorts av kulturlager som tolkats som odlingslager. Strax norr om dessa framkom två stenrader som tolkats som möjliga syllstensrader i ett syllstenshus (hus 1). I östra delen av Rådhusstorget framkom delar av två moderna husgrunder (hus 2 och 3) och i Rådhusgatan undersöktes en stenpackning som tolkats som golvet i en byggnad av osäker typ (hus 4).

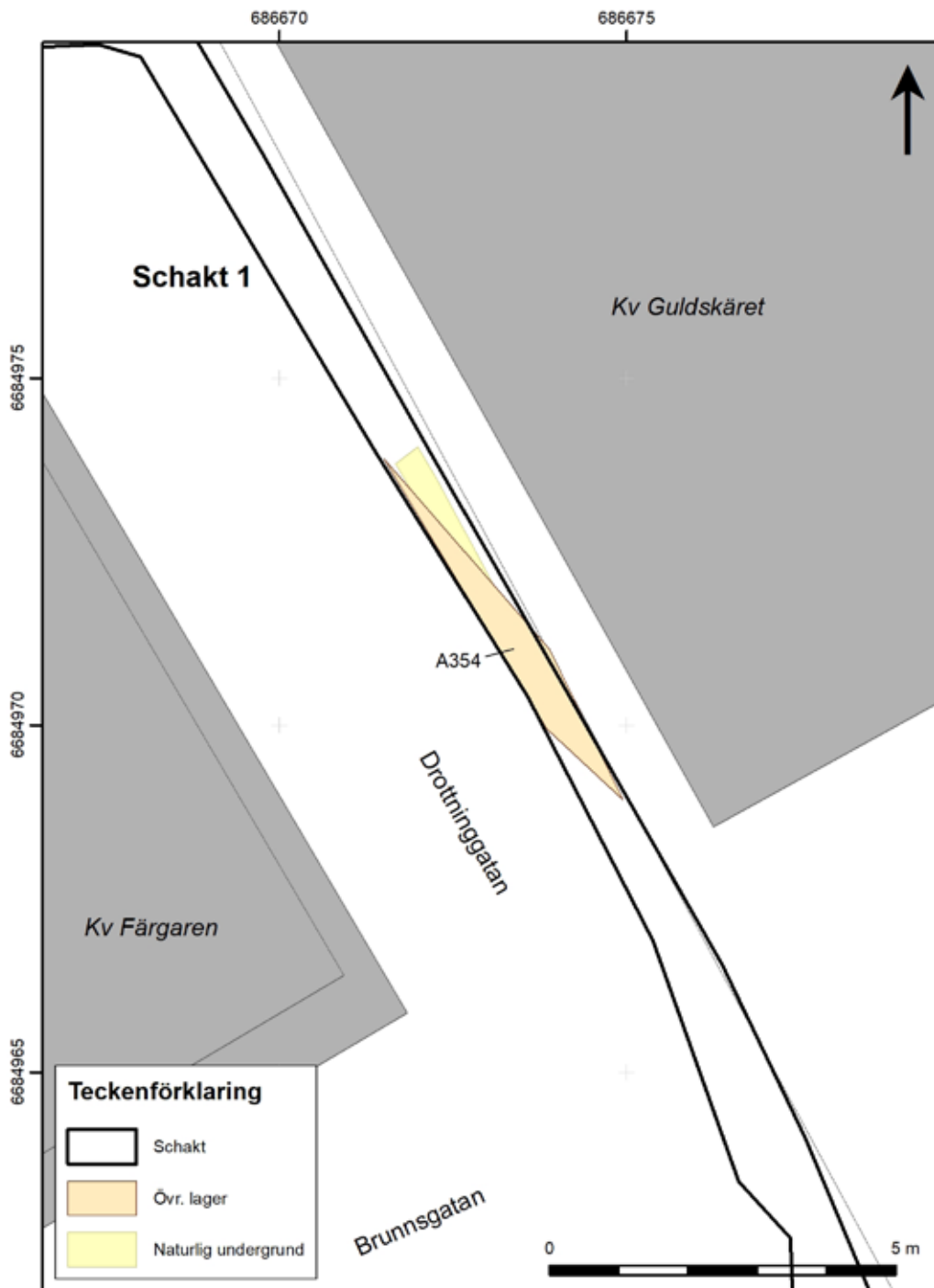
Figur 9. Översikt över schakt 1. Skala 1:1 000. Mer detaljerade planer över anläggningarna redovisas i planerna A–F. A = figur 10, B = figur 11, C = figur 12, D = figur 12, E = figur 12 och F = figur 15.

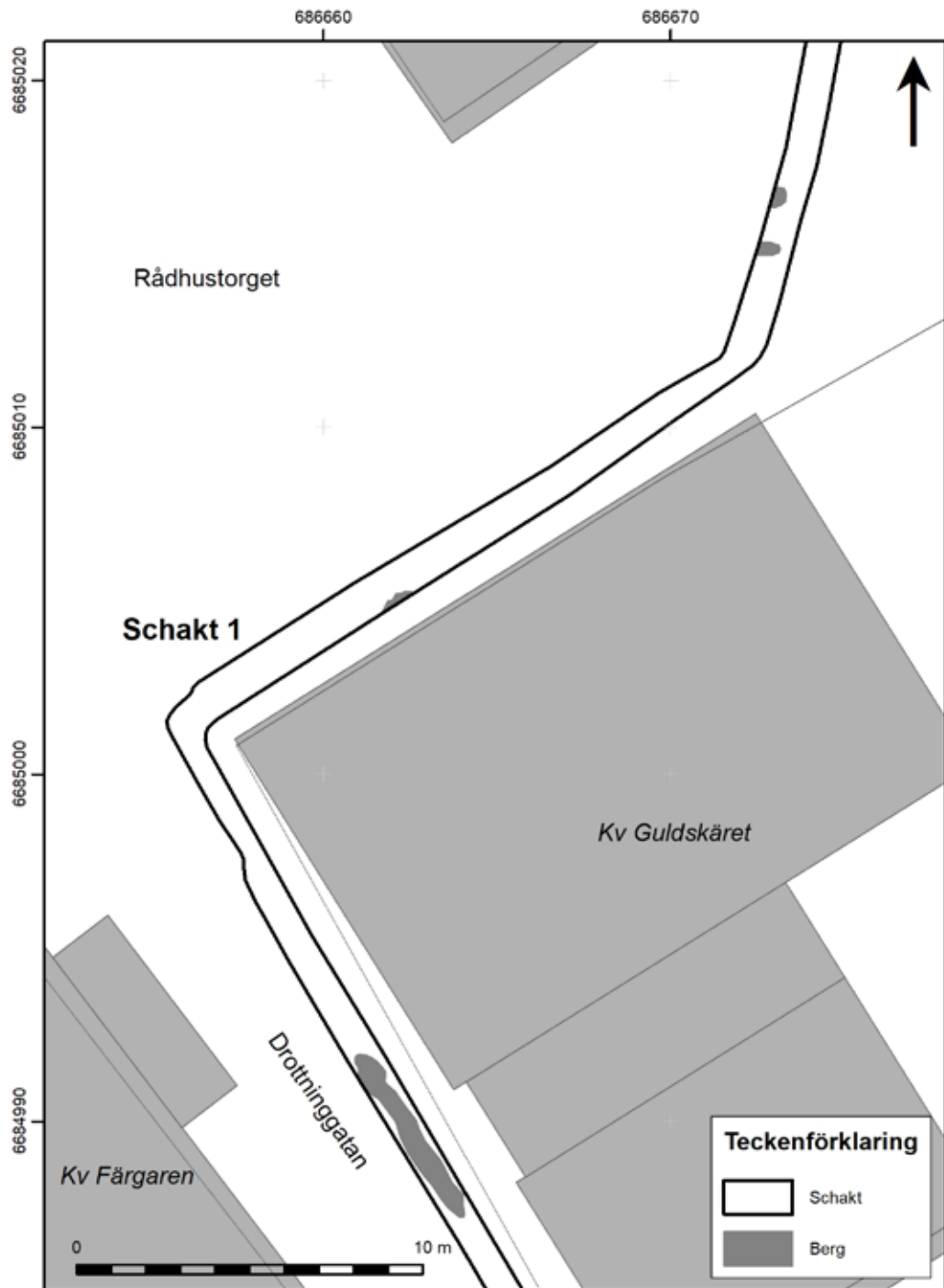
Figur 10. Plan A visar lämningarna i södra delen av schakt 1 i Drottninggatan. Lämningarna i detta område utgjordes av kulturlager som tolkats som spår av odlingslager. Skala 1:100.

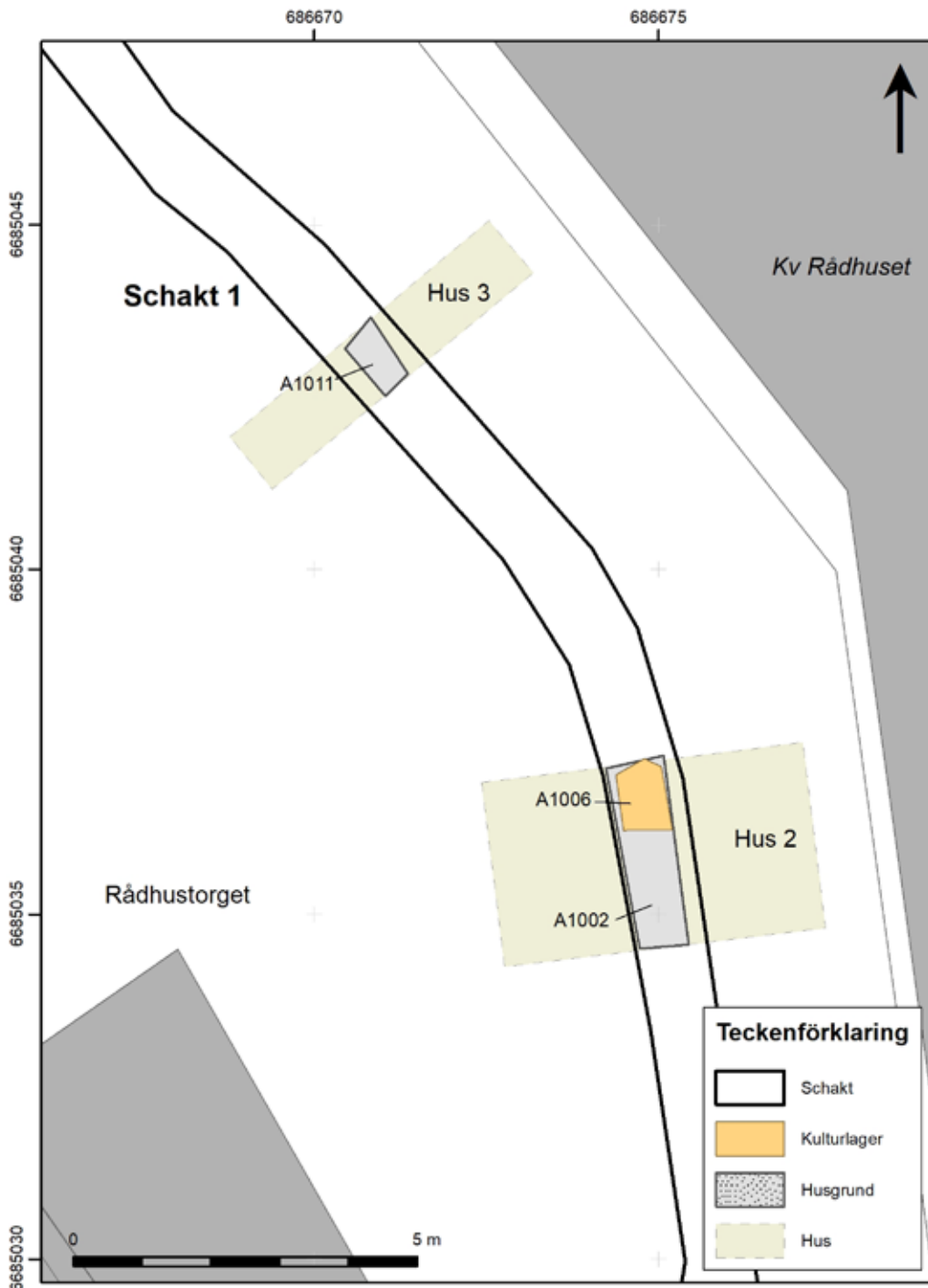
Figur 11. Plan B visar lämningarna i södra delen av schakt 1 i Drottninggatan. Lämningarna i detta området utgjordes av stenrader/syllstensrader som tolkats som delar av hus 1. Skala 1:100.

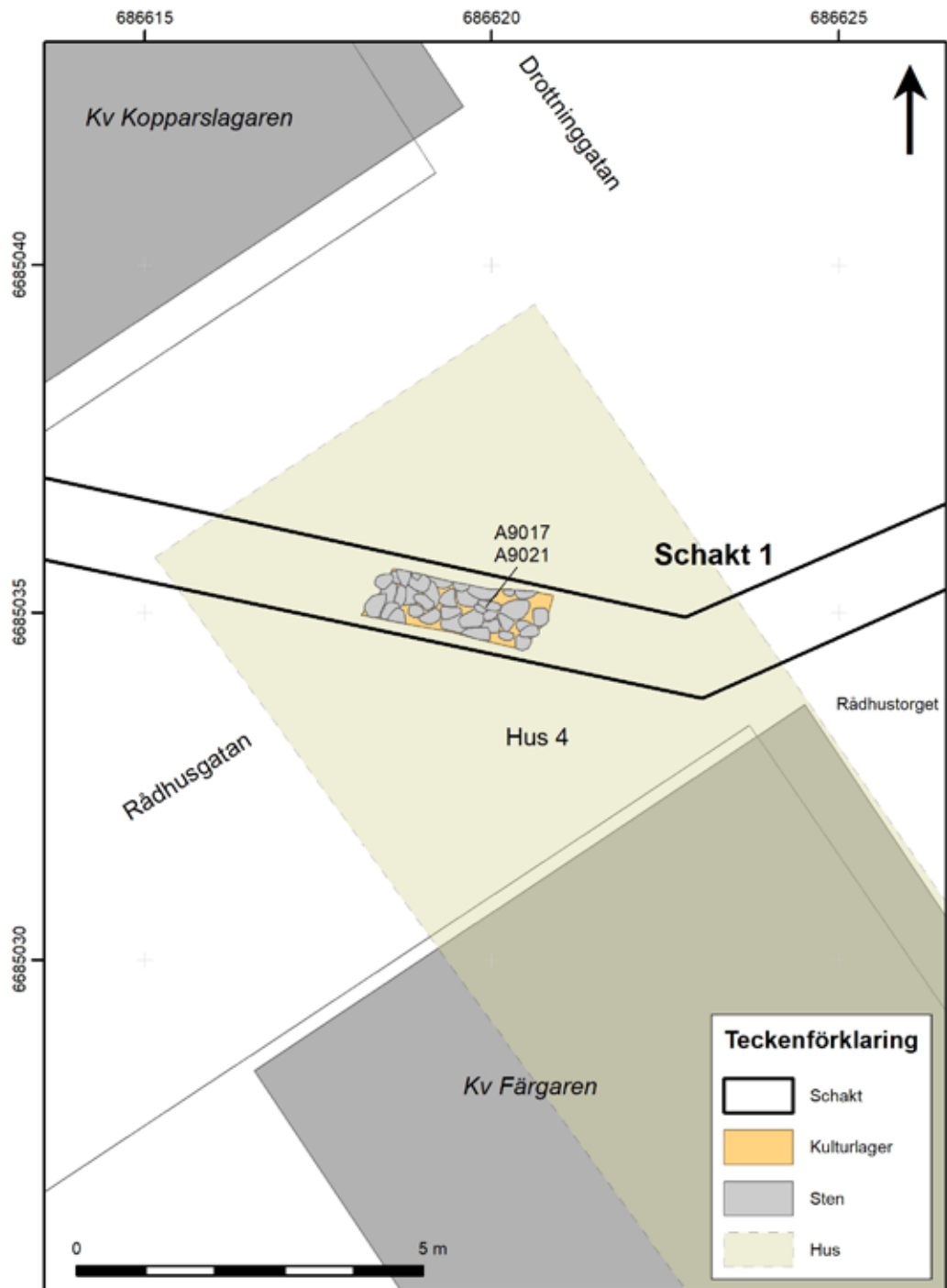
Figur 12. Plan C visar lämningarna i schakt 1 i Drottninggatan norr om Brunnsgatan. Lämningarna i detta område utgjordes av ett omrört lager. Skala 1:100.

Figur 13. Plan D visar lämningarna södra delen av Rådhusstorget och en del av Drottninggatan. Här påträffades inga arkeologiska lämningar och berggrunden låg väldigt ytligt under befintlig markyta. Skala 1:200.

Figur 14. Plan E visar lämningarna i schakt 1 i östra delen av Rådhusområdet. Lämningarna i detta område utgjordes av två husgrunder från moderna byggnader. Skala 1:100.

Figur 15. Plan F visar lämningarna i schakt 1 i Rådhusgatan väster om Rådhusstorget. Lämningarna i detta område utgjordes av ett brandlager och en stenpackning som tolkats som lämningarna av hus 4. Skala 1:100.

Kulturlager

Åtta kulturlager påträffades. Deras omfattning varierade med en längd från 0,8 till 12 meter, och en bredd från 0,25 till 0,75 meter, där bredden främst påverkats av schaktbredden.

Tre av kulturlagren förekom i södra delen av Drottninggatan, A212, 225 och A237. Dessa tolkades som odlingslager. Lagren utgjordes av brunsvart humös silt med fläckar av sand och trä (figur 16). Det mest omfattande lagret var 212 som var 12 meter långt och täckte hela schaktets bredd. Genom A225 stack berggrunden upp. Lagren framkom i botten av schaktet och endast A212 undersöktes. Vid undersökning tillvaratogs fem keramikskärivor som fördelats på två fyndposter (F1–2). En spik påträffades i lagret men tillvaratogs ej. Lager A212 var 0,15 meter tjockt under vilket naturlig undergrund i form av gul sand framkom. Ett prov (P1) för arkeobotanisk analys samlades in från lagret.

Två kulturlager i södra Drottninggatan utgjordes av fyllningar till stenrader. Detta var A255 som fanns i stenrad A259 och A263 som låg mellan stenarna i A269. Fyllningarna utgjordes av fet gråsvart silt respektive grå sandig silt. Fyllningslagren hade samma omfattning som stenraderna.

Kulturlager A311 i Drottninggatan fanns endast bevarat kring ett markfast block. Från lagret tillvaratogs ett fragment av en kritpipa (F3). Lagret utgjorde sannolikt en äldre markyta.

I östra delen av Rådhusorget påträffades konstruktionslager A1006 i botten av schaktet. Ovanför lagret fanns husgrund A1002.

Brandlager A9017 i Rådhusgatan väster om Rådhusorget var 0,07 meter tjockt och utgjordes av sot och kol. Lagret var 2,5 meter långt och täckte schaktets bredd. I lagret påträffades en skära av järn (F4). Ett prov för arkeobotanisk analys insamlades (P2).

Stenrader/syllstensrader

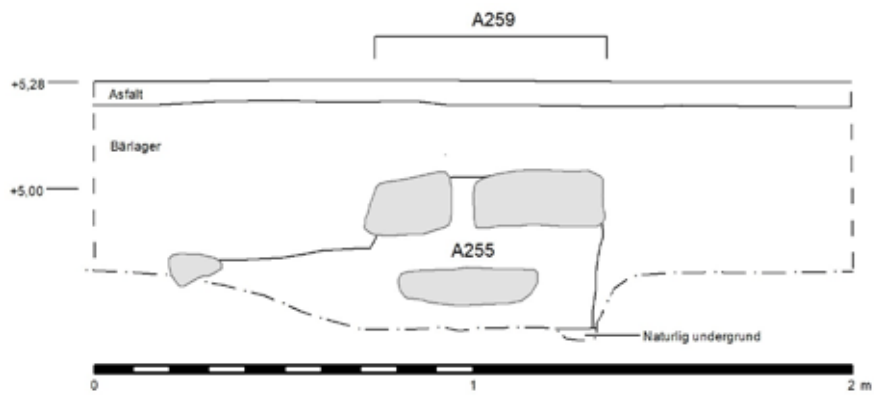
Två konstruktioner har definierats som stenrader, A259 och A267 (figur 17–19). Endast en fragmentarisk del av dessa var bevarade inom schaktet. Stenraden A259 framkom endast i östra schaktkanten, medan stenrad A267 endast var bevarad i botten av schaktet. Stenraderna var mellan 0,5 och 0,6 meter långa och 0,3 till 0,5 meter breda. A259 hade ett djup av 0,4 meter. Stenraderna har tolkats som möjliga syllstensrader och bildar tillsammans hus 1 (bilaga 5).

Stenpackning

Stenpackning A9021 var bevarad i Rådhusgatan väster om Rådhusorget. Stenpackningen utgjordes av 0,15 till 0,7 meter stora stenar, där majoriteten låg kring 0,3 meter (figur 20). Stenpackningen täcktes av brandlager A9017 och tolkas som resterna efter ett golv i hus 4 (bilaga 5).

Figur 16. Kulturlager A212 syns som en mörkare färgning i botten av schaktet. Bortanför skyfflen berördes endast moderna fyllnadslager. Fotograferat mot söder. Korsningen mot kyrkogatan syns bakom anspärningen centralt i bild.

Figur 17. Sektion 1 avbildar stenrad A259. Mellan stenarna låg en fyllning av gråsvart silt, A255. Vid handgrävning uppnåddes naturlig undergrund av gul sand 0,66 meter under befintlig markyta.

Figur 18. Stenrad A259 sett från väster. Notera hur endast en liten del av kulturlagren var bevarade och att resterande del störcs av tidigare markarbeten.

Figur 19. Stenrad A267 sedd från söder. Stenraden var endast bevarad i botten av schaktet.

Figur 20. Stenpackning A9021 har tolkats som golvet i hus 4. Spår av brandlager A9017 syns mellan stenarna. Fotograferat från sydväst av Caroline Strandberg.

Husgrunder

Delar av två husgrunder påträffades i östra delen av Rådhusorget. Husgrund A1002 var 2,5 meter långt och 0,75 meter brett och utgjordes främst av ett stort antal stenar. Några av stenarna bedöms ha legat i ursprungligt läge och har tolkats som resterna efter en modern byggnad.

Delar av en modern husgrund, A1011, påträffades i östra delen av Rådhusorget (figur 21). Endast en av byggnadens väggar identifierades varför byggnadens ursprungliga storlek är okänd. I anslutning till lämningar påträffades ett modernt fyndmaterial (ej tillvarataget).

Figur 21. Husgrund A1002 utgjorde delarna av en raserad byggnad (hus 2). I grunden fanns modernt byggnadsmaterial. Vy från väster.

*Figur 22. Husgrund A1011 har tolkats som lämningarna efter en modern byggnad (bus 3), då fyllningen om
omgivande lager innehöll en stor del fynd från 1900-tal, ej tillvarataget. Fotograferat från söder.*

Ursprunglig topografi

På ett antal platser uppnåddes naturlig undergrund. Denna utgjordes av gul sand i delar av Drottninggatan samt berggrund som stack upp främst i Drottninggatan och i Rådhusstorget. I södra delen av Drottninggatan påträffades undergrunden på 4,5 meter över havet och i södra delen av Rådhusstorget låg berggrunden upp till cirka 4,3 meter över havet. I Drottninggatan strax norr om Brunnsgränd låg den naturliga undergrunden högre, cirka 5,8 meter över havet.

Figur 23. Berggrunden låg endast cirka 0,3 meter under befintlig mark i Drottninggatan direkt söder om Rådhusstorget. Bortanför schaktet syns Rådhusstorget, och efter det fortsätter Drottninggatan mer norr.

Schakt 2

I schakten fanns endast modern utfyllnad och ingenting av antikvariskt värde påträffades.

Fynd

Kulturlager berördes i relativt liten omfattning och endast ett magert fyndmaterial tillvaratogs. Fynden har fördelats på fyra fyndposter och utgjordes av keramik i form av yngre rödgods, en kritpipa samt en skära.

Keramik

Fem skärvor av keramik tillvaratogs. Dessa kommer från två olika kärl och har fördelats på två fyndposter (F1 och F2). F1 utgjordes av en skål med en del av mynningen bevarad. Längst kanten finns spår av en linje i vitlera. Hela insidan har sedan täckts av en transparent glasyr (figur 24). F2 utgjordes av tre skärvor från en gryta. En av skärvorna kommer från en hank. Invändigt var den glaserad med en opak grönbrun glasyr (figur 25). Båda kärnen påträffades i lager A212 och skärvorna ger en generell datering till 1700-tal.

Figur 24. Två skärvor från en skål i yngre rödgods från lager A212. Skala 1:1.

Figur 25. Tre skärvor från en gryta i yngre rödgods från lager A212. Skala 1:1.

Bränd lera

Ett fragment av skaftet till en kritpipa (F3) påträffades i lager A311 (figur 26). Typen bedöms som inhemsk produktion från 1700-tal.

Figur 26. Del av skaft från en kritpipa som tillvaratogs i lager A311. Skala 1:1.

Järn

En skära i järn (F4) påträffades i brandlager 9017 i hus 4 (figur 27).

Figur 27. En skära som påträffades i hus 4. Skala 1:1.

Analyser

Arkeobotanisk analys

En arkeobotanisk analys av makrofossilier genomfördes på två jordprover (P1 och P2).

P1 kom från odlingslager A212 i södra delen av schakt 1. I provet framkom oförkolnade hallonfröer tillsammans med fiskfjäll. Resultatet visar att köksavfall slängts i lagret, men visar inget spår av odling. Lagret låg dock relativt ytligt och det är möjligt att bevarandegraden varit dålig.

Från brandlager A9017 i hus 4 analyserades P2. Inget arkeobotanisk material identifierades i detta prov.

Tolkning

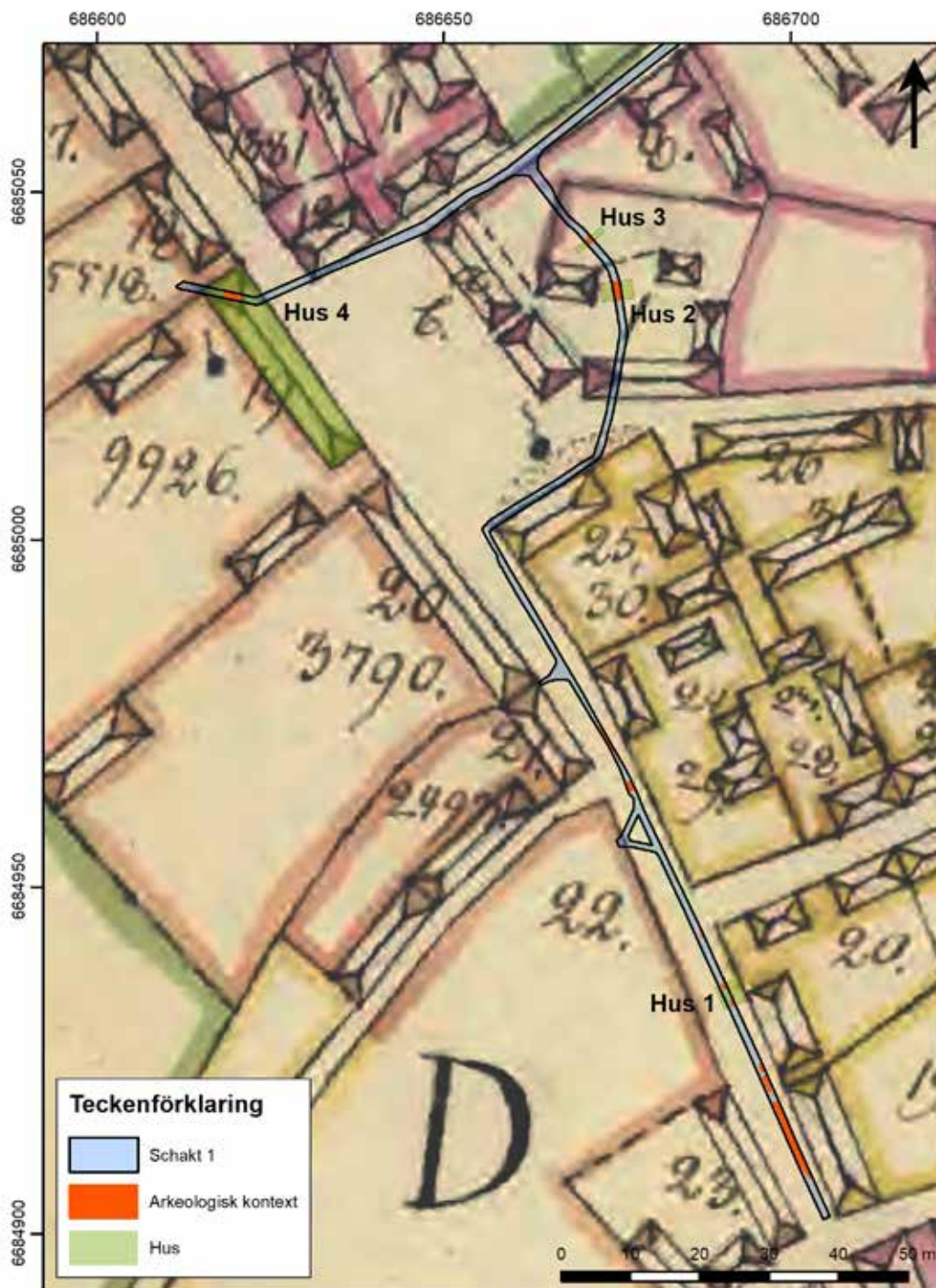
Vid undersökningen har lämningar till fyra byggnader identifierats (hus 1–4). Av dessa har hus 1 och 4 bedömts ha en tidigmodern datering till första halvan av 1800-talet eller äldre, medan de andra två (hus 2 och 3) bedömts som moderna byggnader.

Hus 1 utgjordes av två stenrader/syllstensrader. Dessa var belägna i Drottninggatan som haft samma eller liknande läge i båda de historiska kartorna (figur 21). Det är möjligt att gatan tidigare varit smalare och att den östra delen av gatan tidigare varit en del av tomterna. Dateringen av byggnaden är därför något osäker. Fynd i form av keramik (F1–2) och en kritpipa (F3) från närliggande lager ger en generell datering till 1700-tal för kulturlagren i området vilket kan ge en fingervisning om dateringen.

Söder om hus 1 delundersöktes kulturlager tolkade som odlingslager. En arkeobotanisk analys av ett prov (P1) från lager A212 kunde ej bekräfta tolkningen, även om förekomsten av hallonkärnor visar på hushållsavfall. Möjligen har dessa lager liksom hus 1 varit en del av en tidigare tomtmark. Vid en äldre undersökning i västra delen av Drottninggatan påträffades spår av stenhällar som tolkats som delar av en gatubeläggning (Åstrand 1996). Dessa har inte identifierats vid denna undersökning, vilket talar för att Drottninggatan historiskt varit smalare.

Bebyggelsen i östra delen av Rådhusorget har helt bedömts som tillkommen efter 1850. Vid en tidigare undersökning har delar av husgrunden påträffats i samma område. Denna var anlagd direkt på den naturliga undergrunden och tolkades som områdets äldsta fas (Åstrand 1996). Denna var dock belägen cirka en meter under befintlig markyta, vilket skiljer den från hus 2 och 3.

I Rådhusgatan öster om Rådhusorget tolkas en stenpackning och ett brandlager som delar av hus 4. Lämningarna låg inom läget som en byggnad i 1822 års brandförsäkringskarta (LSA A130-1:2). Sannolikt rör det sig om samma byggnad. Ingen bebyggelse fanns på platsen i den äldre kartan som visar Östhammar under mitten på 1700-talet (LSA Wi-64). En skära påträffades i brandlagret. Förekomsten av jordbruksredskap visar att byggnaden kan knytas till agrar näring. Ett jordprov (P2) från lagret analyserades i hopp om att ytterligare belysa byggnadens funktion. Inga makrofossilier påträffades dock i provet.

Figur 28. Schakt 1 tillsammans med arkeologiska kontexter i relation till brandförsäkringskartan från 1822 (L.S.A. A130-1:2).

Utvärdering

Undersökningen har genomförts i enlighet med undersökningsplan och beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län. Trots att schakten varit relativt grunda har delvis äldre lämningar påträffats, och i vissa fall har även naturlig undergrund framkommit. Detta visar att det finns stora topografiska skillnader inom Östhammar.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA)

LSA Wi-64. Östhammar. Wiblingens atlas cirka 1800.

LSA A130-1:2. Plankarta över Östhammars stad, 1822.

Litteratur

Forenius, S. 1994. *Norra Tullportsgatan*. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar. UV Uppsala Rapport 1994:68.

Göthberg, H. 2018. *Östhammar: Arkeologi i Norra Tullportsgatan och i kvarteret Färgaren*. Upplandsmuseets rapporter 2018:02.

Spjuth, O. 2024. *Tidigmodern bebyggelse i Östhammar vid schaktning för ny fjärrvärme*. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2024:23.

Söderberg, S. 1985. *Östhammar, Öregrund*. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Rapport. Medeltidsstaden 63.

Åstrand, J. 1996. *Staden på Gullskäret*. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar. UV Uppsala Rapport 1996:28.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM21048
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-7112-2019, 2021-04-13
<i>Kulturmiljöregistret uppdragsnr:</i>	202200404
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
<i>Undersökningsperiod:</i>	5 maj–18 november 2021
<i>Personal:</i>	Oskar Spjuth (projektledare) Caroline Strandberg (arkeolog) Michael Schneider (arkeolog)
<i>Landskap:</i>	Uppland
<i>Län:</i>	Uppsala
<i>Kommun:</i>	Östhammar
<i>Socken:</i>	Östhammar
<i>Fastighet:</i>	Östhammar 7:14 m.fl.
<i>Fornlämning:</i>	L1944:9701
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	X6684902/Y686705 (S hörnet av schakt 1)
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningssmetod:</i>	GPS med nätverks-RTK
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	34 st fotografier. 2 st plan- och sektionssritningar.
<i>Fynd:</i>	Fynden F1–3 förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Längd x bredd (m)	Djup (m)	Area (m ²)	Topografiskt läge	Beskrivning	Anläggningar	Undergrund
1	242 x 0,8	0,5 – 0,55	308	Gatumark i Drottninggatan, Rådhusstorget och Rådhusgatan.	Elledningsschakt.	Kulturlager och stenkonstruktioner, spår av upp till två byggnader.	Gul/beige sand och delvis berggrund.
2	118 x 0,8	0,8	95	Gatumark i Norra Tullportsgatan	Elledningsschakt.	–	–

Bilaga 2. Kontexttabell

Kontext	Typ	Schakt	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Beskrivning
A212	Kulturlager	1	12	0,65	0,15	Brunsvart humös silt med fläckar av sand och trä. Möjlig äldre odlingslager. Fynd av spik och tidigmodern keramik. Direkt under lagret fanns naturlig undergrund.
A225	Kulturlager	1	2,5	0,5	–	I Botten av schaktet. Ej undersökt. Fortsättning på A212?
A237	Kulturlager	1	1,4	0,25	–	I Botten av schaktet. Ej undersökt. Fortsättning på A212?
A255	Fyllnadslager	1	1,2	0,4	0,4	Fyllning för A259. Bestod av fet gråsvart silt. Fynd av ben.
A259	Stenrad	1	0,6	0,3	0,4	Stenrad/syllstensrad, enbart påträffad i schaktväggen. Hus 1.
A263	Fyllnadslager	1	0,8	0,5	–	Fyllning för A267. Bestod av grå sandig silt.
A267	Stenrad	1	0,5	0,5	–	Stenrad/syllstensrad, enbart påträffad i botten av schaktet. Hus 1.
A311	Kulturlager	1	1,2	0,3	0,2	Bevarat kring ett markfast block, som sprängts i ytan då äldre ledningar lagts med.
A354	Lager	1	5,9	0,6	–	Omrörda kulturlager. Återdeponerat? Under lagret framkom naturlig undergrund.
A1002	Husgrund	1	2,7	0,75	–	Husgrund med stort inslag av stenar som kan vara delvis omrörda rester efter en byggnad. Ej intakt. Hus 2.
A1006	Kulturlager	1	1	0,7	–	Framkom i botten av schaktet.
A1011	Husgrund	1	1	0,5	–	Rest av modern husgrund, 1900-tal. Modernt fyndmaterial i omgivande lager. Hus 3.
A9017	Kulturlager	1	2,5	0,75	0,07	Brandlager av sot och kol. Oregelbundna partier av multnat trä förekom i sotlagret.
A9021	Stenpackning	1	2,5	0,75	0,55	Stenpackning av 0,15 – 0,7 meter stora stenar med en tyndpunkt kring 0,3 meter. Hus 4.

Bilaga 3. Fyndtabell

Fyndnr	Sakord	Material	Egenskap	Antal	Vikt (g)	Kontext	Anmärkning	Gallrad
1	Skål	Keramik	Yngre rödgods	2	5	A212	En mynningsskärva. Invändigt transparent glasyr över linje i vitlera.	–
2	Gryta	Keramik	Yngre rödgods	3	32	A212	Ett fragment av hank. Invändigt, och delvis utvändigt glaserad med opak grönbrun glasyr.	–
3	Kritpipa	Bränd lera	Skافت	1	1	A311	Inhemska, 1700-tal?	–
4	Skära	Järn	Blad	1	192	A9017	Blad från skära med tånge, spetsen avbruten.	Ja

LUNDS
UNIVERSITET

Östhammar AU, L1944:9701

INSTITUTIONEN FÖR ARKEOLOGI OCH ANTIKENS HISTORIA
ARKEBOTANISK ANALYS | RAPPORT 2022 | MIKAEL LARSSON

Uppdrag arkeobotanik
Institutionen för arkeologi
och antikens historia
Lunds universitet
Box 188
221 00 Lund
Telefon 046 – 222 36 20
Mobil 0768 – 035 681
E-post mikael.larsson@ark.lu.se

<http://www.ark.lu.se/forskning/uppdrag-ark/>

Författare: Mikael Larsson
Uppdragsgivare: Stiftelsen Kulturmiljövård
© Stiftelsen Kulturmiljövård & Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet 2022

INNEHÅLL

BAKGRUND.....	3
METOD OCH GENOMFÖRANDE.....	3
RESULTAT & SAMMANFATTNING.....	3
REFERENSER	4

BAKGRUND

Den arkeologiska undersökningen berörde stadslager inom fornlämning L1944:9701 i Östhammar stad, Uppsala län. I samband med undersökningen insamlades jordprover ur arkeologiska lager för makrofossilanalys. De provtagna kulturlagerna har tolkats som odlingslager och brandlager, och är troligen från tiden runt 1700-1800-talet.

Det övergripande syftet inför den arkeobotaniska analysen gäller huruvida det makroskopiska innehållet i proverna kan komplettera de arkeologiska tolkningarna och om materialet kan säga något mer om aktiviteter på platsen. Analysen omfattades även av ett kvalitativt urval av ^{14}C -material.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Jordprover för makrofossilanalys togs av arkeolog under fältarbetets gång. 2 prover samlades in från kulturlager inom fornlämningsområdet. Båda proverna togs ur torra kontexter där mestadels förkolnat växtmakrofossil fanns bevarat, med undantag av ett fåtal fröer som inte var förkolnade. Proverna preparerades enligt flotteringsmetod beskriven av Kenwards m.fl. (1980) och Wasylikowa (1986) vid institutionen för arkeologi och antikens historia vid Lunds universitet. Provolymen var 0,8 liter per prov. En sikt med 0,4 mm maskvidd användes och materialet analyserades därefter under stereomikroskop med 6–63x förstoring.

Den makroskopiska analysen inriktades på växtmakrofossil (sädskorn, fröer, agnrester och nötskal). Analysarbetet omfattade även utplock av växtmaterial lämpligt för ^{14}C -datering.

RESULTAT & SAMMANFATTNING

Resultatet av den arkeobotaniska analysen visade sig innehålla endast ett fåtal makroskopiska växtfynd. Av de prover som analyserades innehöll endast det ena provet (PM1) bevarat växtmakrofossil i form av fröer. I båda prover förekom träkol i varierad omfattning. Nedan presenteras resultaten av de 2 prover som analyserades för makrofossilt växtmaterial från undersökningen.

PM1 – A212. Odlingslager. Provet innehöll måttligt med träkol, mestadels mindre bitar, däribland förkolnade smådelar av barr. I provet påträffades 7 fröer av hallon (*Rubus idaeus*), samtliga oförkolnade. Vanligtvis betraktas icke förkolnade fröer som recent växtmaterial, men tagna från kulturlager från 17-1800-talet, är det möjligt att de är samtida med bebyggelsen, även om de kan härröra från en senare tid. I övrigt fanns avfall från fisk, såsom fjäll och benkotor i provet. Det är troligt att en del av provets innehåll speglar köksavfall och att detta kan ha slängts ut i odlingsjorden.

PM2 – A9017. Brandlager. Provet innehöll nästan enbart träkol och sot. Träkolet varierade i storlek, där även smådelar av kvistar och barr fanns rikligt representerat. I övrigt påträffades en fiskkota. Med avsaknad av sädskorn eller andra fröer som vittnar om odling eller insamling av nyttoväxter, talar detta för att man varken förvarat spannmål eller hanterat andra vegetabiliska livsmedel i det provtagna området av byggnaden.

REFERENSER

- Kenward, H.K., Hall, A.R. och Jones, A.K.G. 1980. A tested set of techniques for the extraction of plant and animal macrofossils from waterlogged archaeological deposits. *Science and Archaeology* 22: 3-15.
- Wasylikowa, K. 1986. Analysis of fossil fruit and seeds. I Berglund, B.E. (red.), *Handbook of Holocene palaeoecology and palaeohydrology*. John Wiley & Sons Ltd., 571-590.

Bilaga 5. Byggnadslämningar

Hus 1

Typ:	Syllstenshus
Orientering:	NNV–SSO
Form:	–
Storlek:	Längd: 3,5 meter
Bredd:	–
Rumsindelning:	–
Väggar:	Stenraderna A259 och A267
Golv:	–
Eldstad:	–
Fynd:	–
Analyser:	–
Datering:	Före 1822

Beskrivning

Hus 1 låg i södra delen av Drottninggatan. Byggnaden bestod av stenraderna A259 och A267. Stenraderna har tolkats som möjliga syllstensrader. Längden mellan ytterkanterna på stenraderna var cirka 3,5 meter vilket motsvarat byggnadens längd i NNV–SSO-lig riktning. Avståndet i motsatt riktning är osäkert. Byggnaden var väldigt fragmentariskt bevarad och saknar tillvarataget fyndmaterial, varför funktionen inte kunnat klargöras. Hus 1 ligger mitt i Drottninggatan i kartan från 1822 och måste alltså vara äldre än så.

Hus 2

Typ:	Husgrund
Orientering:	Ö–V
Form:	Rektangulär?
Storlek:	Längd: >0,75 meter
Bredd:	2,7 meter
Rumsindelning:	–
Väggar:	Husgrund A1002
Golv:	–
Eldstad:	–
Fynd:	Modernt fyndmaterial (ej tillvarataget)
Analyser:	–
Datering:	Cirka 1850–1950

Beskrivning

Hus 2 var beläget i östra delen av Rådhusorget och utgjorde resterna av en modern husgrund A1002. Huggna stenar som möjligen låg i ursprungligt läge var omgivna av raseringsmassor med stort innehåll av ytterligare stenar och ett modernt fyndmaterial. Husgrund A1002 framkom i en sträcka på 2,7 meter. Detta bör ha utgjort byggnadens bredd, förutsatt att den legat i öst-västlig riktning. Byggnadens längd är däremot okänd. Ingen byggnad finns markerad på platsen i brandförsäkringskartan från 1822, och byggnaden måste ha tillkommit senare, vilket även fyndmaterialet indikerade.

Hus 3

Typ:	Husgrund
Orientering:	SV–NO
Form:	Rektangulär?
Storlek:	Längd: >1 meter
Bredd:	>0,5 meter
Rumsindelning:	–
Väggar:	Husgrund A1011
Golv:	–
Eldstad:	–
Fynd:	Modernt fyndmaterial (ej tillvarataget)
Analyser:	–
Datering:	Cirka 1900–1950

Beskrivning

Hus 3 låg i Rådhusstorgets östra del strax norr om hus 2. Endast en vägg var bevarad i husgrund A1011 och byggnadens ursprungliga storlek är därmed mycket osäker. Bland de rundade stenarna i husgrunden fanns ett modernt fyndmaterial, bedömt som 1900-tal.

Hus 4

Typ:	Osäkert
Orientering:	NV–SO
Form:	Rektangulär?
Storlek:	Längd: >2,5 meter
Bredd:	>0,75 meter
Rumsindelning:	–
Väggar:	–
Golv:	Stenpackning A9021
Eldstad:	–
Fynd:	Skära
Analyser:	Arkeobotanisk analys: saknade arkeobotaniskt material.
Datering:	1800-tal

Beskrivning

Hus 4 låg mitt i Rådhusgatan väster om Rådhusstorget. Byggnaden utgjordes av stenpackning A9021 som endast var bevarad till en sträcka av 2,5 meter inom schaktet, och upptog hela schaktets bredd. Ovanpå stenpackningen låg brandlager A9017 som bör tillkommit då byggnaden raserats. I brandlagret tillvaratogs en skära av järn. Ett jordprov tillvaratogs men kunde inte belysa byggnadens funktion då inget arkeobotaniskt material påträffades. Lämningen ligger inom en byggnad i brandförsäkringskartan från 1822, och det är sannolikt att det är en del av denna byggnad som påträffats. Ingen bebyggelse fanns på platsen under 1700-talet enligt den äldre kartan.